UDK 322(497.1)“195”
378.4.014.521(497.5Rijeka)“1955”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 10. 9. 2013.
Prihvaćeno za objavljivanje: 26. 5. 2014.

SUDSKI PROCES BOGOSLOVIMA VISOKE TEOLOŠKE ŠKOLE U RIJECI 1955. GODINE

Stipan TROGRLIĆ, Pula

U kontekstu sve većeg pritiska jugoslavenskog komunističkog režima na Katoličku Crkvu nakon prekida diplomatskih odnosa u studenom 1952. godine, događaju se sudski procesi profesorima, odgajateljima, sjemeništarcima i bogoslovima katoličkih srednjih i visokih škola. Ti procesi bili su uvertira za ostvarivanje kasnijih dalekosežnijih ciljeva. Zatvaranje vjerskih škola, nakon tih procesa, otvaralo je prostor za konfiskaciju školskih zgrada, koje ispražnjene i zatvorene ničem nisu služile, a čime se nastojalo izravno utjecati na opadanje broja svećeničkih kandidata. Sudski proces šestorici bogoslova riječke Visoke teološke škole pokazuje scenarij prema kojem se odvijaju ti procesi. UDBA najprije ulazi u trag »organiziranom« neprijateljskom djelovanju u riječkoj bogosloviji, potom marno prikupljene podatke dostavlja Okružnom javnom tužilaštvu u Rijeci, koje podiže optužbu protiv šestorice bogoslova. Slijedi farsa od sudskog procesa na kojem su potvrđeni gotovo svi navodi optužnice. Argumenti za zatvaranje bogoslovije, sjemenišne gimnazije i obaju sjemeništa (bogoslovnog i dječačkog) pronađeni su u zakonskoj odredbi o mogućnosti zatvaranja vjerskih škola ukoliko dođe do zloupotrebe vjerske nastave u političke svrhe. Ispražnjene škole lakše je bilo konfiscirati i proglasiti »narodnom imovinom«.

KLJUČNE RIJEČI: *Rijeka, Bogoslovna škola, bogoslovi, sudski proces, presuda, konfiskacija, povijest 20. stoljeća, crkvena povijest, politička povijest.*

Bogoslovno sjemenište i Visoka teološka škola u Rijeci 1947. – 1955.

Otvaranje Bogoslovnog sjemeništa u Rijeci na blagdan sv. Terezije Avilske 15. listopada 1947. bilo je, s jedne strane, plod nastojanja riječkog biskupa Uga Camozza[1] da se nakon

[1] Ugo Camozzo (Milano, 28. studenog 1892. – Milano, 7. srpnja 1977.). Za svećenika je zaređen 1914. godine. Do posvećenja za riječkog biskupa 1938. obavljao je razne službe u Venecijanskom patrijarhatu. Godine 1947., u kontekstu graničnih i političkih promjena, izložen pritiscima, napušta Rijeku i odlazi u Italiju. Slje-

zatvaranja dječačkog (malog) sjemeništa 1947. osigura kontiniuitet u odgoju budućih svećenika, a s druge strane, benevolentnosti državne vlasti koja je i na taj način htjela pokazati svoje navodno demokratsko lice i otvorenost prema Crkvi. Prigodom otvaranja Bogoslovskog sjemeništa u Rijeci s Visokom teološkom školom (VTŠ) u više navrata istaknut je istarski i glagoljaški karakter ovih ustanova. Rektor sjemeništa Ivan Dukić[2] u govoru na prvoj sjednici Profesorskog zbora, naglasio je kako je »bogoslovsko sjemenište na Rijeci namjenjeno u prvom redu mladićima istarskih biskupija«.[3] U prigodnom pak govoru na otvaranju sjemeništa Dukić je rekao: »Odgoj svećenika za hrvatsku Istru vraća se eto na domaće tlo, koje je svojedobno pripadalo pulskoj biskupiji: otvaranje sjemeništa obavlja biskup starodrevne senjske biskupije (Viktor Burić, op. aut.) kojoj je Rijeka pripadala u nedavnoj prošlosti, hoću reći biskup glagoljaš – i meni se čini da u toj činjenici imamo gledati prst Providnosti, znak da će generacije koje budu izlazile iz riječkog sjemeništa nastaviti i nadovezati se na slavne tradicije istarskog i uopće primorskog svećenstva prošlih vjekova od glagoljaša 13. vijeka i dalje do našeg doba.«[4]

Isticanje istarskog i narodnog (glagoljaškog) karaktera Bogoslovskog sjemeništa u Rijeci imalo je za cilj dobiti naklonost i pomoć od vlasti, a pretpostavljalo se da će se to lakše ostvariti ako se u prvi plan stave dvije navedene karakteristike sjemeništa kao njegovo bitno obilježje. Bilo je to, naime, vrijeme kad je vlast pružala svesrdnu pomoć nekim projektima istarske Crkve, u prvom redu Pazinskom sjemeništu. Bogoslovsko sjemenište u Rijeci i Dječačko sjemenište u Pazinu bili su sigurno jamstvo da će se za Istru i Hrvatsko primorje, područja u prošlosti najizloženija talijanizaciji, odgajati »narodni svećenici«, odani svome narodu, ali isto tako i novoj vlasti.

Riječko je bogoslovsko sjemenište 10. ožujka 1950., odlukom nadležnih ordinarija, krčkog Josipa Srebrnića, u to doba i apostolskog administratora Riječke biskupije, senjsko-modruškog biskupa Viktora Burića te apostolskog administratora Pazinske administrature i Porečko-pulske biskupije Dragutina Nežića, proglašeno Centralnim bogoslovnim sjemeništem za navedene biskupije i administrature. Predsjednikom Sjemenišnog odbora i

---

deće godine papa Pio XII. imenovao ga je nadbiskupom Pise gdje je ostao do umirovljenja 1970. Umro je 7. srpnja 1977. u rodnom Milanu. *Ugo Camozzo – Biography and facts* (http/www. whoislog.info/profile/ugo-camozzo.html).

[2] Ivan Dukić (Kastav, 2. svibnja 1893. – Rijeka, 23. svibnja 1978.) osnovnu je školu pohađao u rodnom Kastvu, gimnaziju u Pazinu, a teološke studije u Gorici i Ljubljani. Za svećenika je zaređen 1916. Kao gimnazijalac i student teologije aktivno se uključio u Hrvatski katolički pokret u Istri i bio jedan od prvaka toga pokreta. Kad je postao tajnik Akademskog katoličkog društva Dobrila, poticao je organiziranje katoličkih omladinskih društava. Poslije svećeničkog ređenja djelovao je najprije u rodnom Kastvu, a potom u župama Vranje, Boljun, Sovinjak. Kao župnik u Kastvu, zbog nacionalno-patriotskog rada osuđen je na tri mjeseca zatvora. Izložen prijetnjama uhićenja i internacije na Sardiniju, sklonio se u rodni Kastav, a potom pobjegao u Zagreb. Nadbiskup Antun Bauer prihvaća ga i imenuje duhovnikom karmelićanki u Hrvatskom Leskovcu, a godine 1925. katehetom u nižoj gimnaziji u Krapini, odakle je 1926. premješten i postavljen za župnika u Šestinama. Službu rektora u riječkom Bogoslovnom sjemeništu obavljao je 1947. – 1950. godine kada se vraća u Šestine gdje ostaje do umirovljenja 1968. godine. Nakon umirovljenja dolazi u Rijeku i tu umire 1978. Na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu obranio je doktorsku radnju pod naslovom »Povijest i pravo slavenskog bogoslužja u Istri«, koja je tiskana 1973. godine. *Istarska enciklopedija* (ur. Miroslav BERTOŠA i Robert MATIJAŠIĆ), Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 194.

[3] Ivan DEVČIĆ, »Bogoslovsko sjemenište i Visoka teološka/bogoslovska škola u Rijeci u razdoblju komunizma (1947. – 1990.)«, *Visoko školstvo na području Riječko-senjske metropolije, Spomenica* (gl. ur. Mile BOGOVIĆ), Kršćanska sadašnjost i Teologija u Rijeci, Zagreb – Rijeka, 1999., str. 275.

[4] *Isto*.

vrhovnim upraviteljem sjemeništa imenovan je senjsko-modruški biskup Viktor Burić. Veliku ulogu, kako pri osnivanju Riječke bogoslovije 1947. tako i u njenu prerastanju u Centralno bogoslovno učilište, imao je i istaknuti istarski svećenik Božo Milanović. Kao miritelj često teško pomirljivih svjetova, crkvene hijerarhije i državne vlasti, Milanović je i ovaj put bio spona u koju su obje strane imale povjerenje. U svom izvješću ministru unutrašnjih poslova NRH Ivanu (Stevi) Krajačiću od 18. travnja 1951. Milanović je spomenuo da je »vrhovna uprava u tom sjemeništu (Centralnom bogoslovnom sjemeništu, op. aut.) zajedno s posjedom u Lovranu prepuštena biskupu Buriću (čime je oduzeta biskupu Srebrniću)«.[5]

Napomena da je uprava sjemeništa povjerena Buriću, a oduzeta Srebrniću, samo naoko, čini se usputnom. Biskup Srebrnić spadao je u skupinu biskupa koja se dosta kritički postavila prema mogućnosti suradnje s novom vlašću. Svetozar Ritig je prilikom svog puta po Sloveniji, Istri i Hrvatskom primorju 1947. zapisao: »O biskupu Srebrniću nemam ništa novog da kažem. Mislio sam da pođem na Krk, ali nakon svoga iskustva i razgovora s njime godine 1943. i 1945. i njegovog današnjeg držanja, smatram da su naši nazori i putovi tako daleko da je svaka izmjena misli beskorisna.«[6]

Koristeći ovu naoko nevažnu informaciju, Milanović je računao da će vlast blagonaklonije gledati na sjemenište ako mu je na čelu Burić, blaži prema vlasti, nego tvrdi Srebrnić. Osim toga, Milanović je napomenuo da je većina svećenika Riječke biskupije izrazila spremnost učlaniti se u Društvo sv. Ćirila i Metoda, staleško udruženje istarskih svećenika sv. Ćirila i Metoda (ĆMD), kooperativno prema »narodnoj vlasti«. U budućnosti je Milanović vidio Rijeku ne samo kao političko nego i kao vjersko središte regije. Zato je smatrao da vlast ne bi trebala pridavati posebnu pozornost događaju kad je jedan sjemeništarac nastupao u ime križarstva, pogotovo ne poduzimati nekakve represivne mjere protiv riječkoga Bogoslovnog sjemeništa, tim više što se radi o istupu jednog đaka koji je sve to radio na svoju ruku. Dotični sjemeništarac isključen je iz sjemeništa, a poduzete su i mjere da se to ne ponovi.[7]

Istražni postupak i podizanje optužnice

Pritisci na katoličke škole, započeti u siječnju 1952. godine ukidanjem prava javnosti srednjih vjerskih škola[8] te izbacivanjem Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Zagrebu

---

[5] Arhiv Istarskog književnog društva Juraj Dobrila (dalje: AH IKD), Osobni fond Bože Milanovića (dalje OF BM), fasc: M4B039, Pismo B. Milanovića Ivanu Krajačiću, ministru unutrašnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb, 18. travnja 1950.

[6] AH IKD, OF BM, Promemorija s puta Slovenijom, Istrom i Hrvatskim primorjem, 17.–23. travnja 1947., Selce, 22. ravnja 1947.

[7] AH IKD, OF BM, Pismo Bože Milanovića Ivanu Krajačiću, Pazin, 17. prosinca 1947.

[8] Odlukom Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu Republike Hrvatske od 31. siječnja 1952., koja je dostavljena svim savjetima za prosvjetu i kulturu kotarskih, gradskih i rajonskih narodnih odbora, osim zabrane poučavanja vjeronauka u školama, ukinuto je pravo javnosti svim vjerskim školama u Republici Hrvatskoj. »Crkva može osnivati škole samo za spremanje svećenika, a ne općeobrazovne škole. Pošto ni jedna, bilo privatna, bilo vjerska škola, općeobrazovnog karaktera nije odobrena zakonom, kako to propisuje Ustav, nisu priznate i ne priznaju se nikakve opće-obrazovne škole.« Marin SRAKIĆ, *Zabrana školskog vjeronauka u doba komunizma,* Katehetski salezijanski centar, Zagreb, 2000., str. 70.

(KBF) sa Sveučilišta,[9] nastavit će se i sljedećih godina. Ovaj put razne oblike pritisaka zamijenit će izravna represija koja će dovesti do zatvaranja nekih crkvenih srednjih škola, visokih učilišta i odgojnih zavoda. Ako su pritisci imali za cilj marginalizaciju utjecaja Crkve na odgojno-obrazovni sustav, onda se represijom htjelo eliminirati Crkvu iz tog prevažnog segmenta društvenog života. Usput, što nije bilo manje važno, računalo se da će »ključ u bravi« vjerskih škola, s jedne strane, utjecati na pad broja svećeničkih kandidata, a s druge strane olakšati konfiskaciju zgrada i posjeda vjerskih ustanova i njihovo proglašavanje »narodnom imovinom«. Dakako, sve je rađeno »lege artis«, pozivanjem na jugoslavensko zakonodavstvo, u prvom redu na Ustav i Zakon o položaju vjerskih zajednica. Na udaru represivnih mjera, uz spominjani KBF, našle su se i tri biskupijske Visoke teološke škole (VTŠ), najprije ona u Rijeci, potom u Splitu[10] i na kraju u Đakovu.[11]

Na temelju budnosti prema vanjskom i unutrašnjem neprijatelju, koji nikada ne miruju, članovi UDBA-e su početkom svibnja 1954. godine pokucali na vrata Centralnog bogoslovskog sjemeništa u Rijeci i izvršili premetačinu, najprije soba rektora Šime Sironića i vicerektora Josipa Šojata, a potom bogoslovske učionice. Kako su rijetki pohodi UDBA-e ostajali bez rezultata, tako je i ovaj otkrio niz »dokaza o neprijateljskom leglu« u bogosloviji. Jednostavan i bezazlen igrokaz o sjemenišnom životu, autora bogoslova Mije Likovića, kasnije drugooptuženog, postao je sumnjiv, valjda kao nacionalistički zato što se na prvoj stranici spominje domovina Hrvatska. »Non licet« dokument BKJ o zabrani udruživanja svećenika u prorežimska staleška društva, obrambeni govor odvjetnika Dinka Politea u procesu protiv kardinala Stepinca te duhovni nagovori tada pokojnog sjemenišnog duhovnika Josipa Dujmovića u kojima se koristio dnevnikom Branke Perović, djevojke iz Ogulina, članice križarskog sestrinstva, svetačkog života, čiji je dugogodišnji duhovni vođa bio Dujmović – bili su jasna potvrda protunarodnog rada u bogosloviji.[12]

Od tada sve do podizanja optužnice u veljači 1955. svako toliko na vrata bogoslovije dolaze udbaši tražeći od rektora Šime Sironića da neki od bogoslova pođe s njima na obavijesne razgovore radi utvrđivanja neprijateljskog djelovanja na bogosloviji. Nijedan od »pozvanih« bogoslova nije dobio poziv od policije za saslušanje, iako je zakonom bilo propisano da svaki poziv na policiju treba biti dostavljen pisanim putem s točnom naznakom zašto se nekog poziva.[13] Zadaće i »sudbinu« prvih bogoslova odvedenih na »obavijesni razgovor« kao i metodologiju udbaškog rada točno je opisao Mijo Liković, jedan od optuženih:

---

[9] Miroslav AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj i komunistički režim 1945.–1966*., »Otokar Keršovani« d. o. o., Rijeka, 2004., str. 102–103.

[10] Godine 1956. Okružni sud u Splitu, pod optužbom neprijateljskog djelovanja, donio je presudu o zatvaranju bogoslovije u Splitu na 8 godina i sjemenišne gimnazije na 6 godina. Vicko KAPITANOVIĆ, »Društveno religiozne prilike u vrijeme pokretanja 'Službe Božje'«, *Služba Božja,* god. 50, br. 4, Split, 2010., str. 424.

[11] Okružni sud u Osijeku u veljači 1960. donio je presudu protiv dvojice profesora i četvorice bogoslova đakovačke bogoslovije. Svi su osuđeni na višegodišnje kazne od 2,5 do 7 godina zatvora. Vrhovni sud Hrvatske, nakon uložene žalbe osuđenih, kazne je nešto ublažio. Do zatvaranja bogoslovije ipak nije došlo. M. AKMADŽA, *Katolička crkva u Hrvatskoj,* str. 192–199.

[12] Mijo LIKOVIĆ, »Moje viđenje Riječkog slučaja, Svjedočanstva o zatvaranju riječkog sjemeništa 1955. g.«, *Zvona*, *mjesečnik za kršćansku kulturu*, br. 5, Rijeka, 1998., str. 14.

[13] M. LIKOVIĆ, »Moje viđenje Riječkog slučaja...«, *Zvona*, *mjesečnik za kršćansku kulturu*, br. 6, Rijeka, 1998., str. 14.

»Prvopozvane kolege uspjeli su zastrašiti, a onda preodgojiti u svoje svrhe, tj. da im posluže kao svjedoci optužbe. Najprije su njima na glavu natovarili sva zlodjela i zaprijetili teškim kaznama. Zatim su im predočili kako oni možda i nisu takvi, jer u sjemeništu ima i gorih, samo ih trebaju imenovati, reći što sve znaju o njima, a potom su im sugerirali imena tih koji su gori od njih (…) Obećali su da će njima oprostiti krivnju, omogućit im školovanje na nekom drugom učilištu uz državni stipendij i sve moguće pogodnosti samo trebaju reći sve što znaju o negativnom djelovanju svojih kolega i odgajatelja, odnosno poglavara.«[14]

U istražnom zatvoru u Rijeci 1954. godine određeno vrijeme proveli su: Josip Kapš, prefekt u malom sjemeništu, iz Lukovdola – kotar Delnice (od 29. svibnja do 29. kolovoza), završio 7 semestara na VTŠ-u; Mijo Liković iz mjesta Maj – kotar Glina (od 14. do 30. lipnja); Vlado Pezelj iz Ličkog Petrova Sela – kotar Otočac (od 28. listopada do 28. prosinca); Irenko Gallo iz Motovunskih Novaka – kotar Pazin (od 26. lipnja do 28. kolovoza); Livije Laganiš iz Kaldira – kotar Pazin (od 21. srpnja do 11. kolovoza) – sva su četvorica završila 3. godinu (6 semestara) na riječkom VTŠ-u; i Marcel Krebel iz Tinjana (kotar Pazin), koji nije bio u istražnom zatvoru, a završio je II. godinu bogoslovije (4 semestra). Prva trojica bila su iz Modruško-senjske biskupije, dok su druga trojica pripadala Pazinskoj apostolskoj administraturi.[15]

Zacijelo ne slučajno, akciju prema bogosloviji u Rijeci prati pisanje o odgoju u sjemeništima i bogoslovijama u Hrvatskoj (Đakovo, Zagreb, Split, Rijeka) u vojnom listu *Narodna armija*. Neki sjemeništarci i bogoslovi koji su tijekom služenja vojnog roka odlučili napustiti sjemenište, dostavili su pisma drugom vojnom listu *Narodni vojnik,* okrenutom više svakodnevnom životu pripadnika JNA. Crvena nit koja se provlači tim pismima jest odluka dojučerašnjih sjemeništaraca i bogoslova da napuste crkvene zavode u kojima su odgajani u vjerskom fanatizmu i izoliranosti od jugoslavenske socijalističke stvarnosti prikazivane u najgorem svjetlu u tim zavodima. U vojsci, nakon što su im se otvorile oči za sve ono što jugoslavenski komunistički režim čini za dobrobit radnog čovjeka, i sami su odlučili podržati taj režim i priključiti se akcijama tog režima, dijametralno suprotnim od onoga što su slušali za vrijeme sjemenišnog odgoja. Budući da su uvidjeli gdje se nalazi »istina i radost života«, odlučili su pridružiti se armiji graditelja socijalizma.[16]

Obilato se koristeći citatima iz pisama objavljenih u *Narodnom vojniku*, autor teksta major Milan Tok najveći dio crkvenih odgojno-obrazovnih zavoda prikazuje kao mjesta u kojima se gojencima ubijao duh mladenačkog poleta i patriotizma. Za njega je negativno prikazivanje jugoslavenske poslijeratne stvarnosti imalo za cilj od budućih svećenika stvoriti »sprovodnike protujugoslavenske politike i akcija Vatikana«.[17]

---

[14] *Isto*.

[15] Svi su bogoslovi zaređeni za svećenike nakon puštanja iz istražnog zatvora: Josip Kapš 6. rujna 1954. (izvor: blog: BETA, http://blog.dnevnik.hr/fsrtrsat), Mijo Liković zaređen je 1. studenog 1954. (Ivoslav LINIĆ, »Ređenje u tajnosti«, *Zvona*, god 48, br. 2 (249), Rijeka, 2010., str. 10), Vladimir Pezelj 1. siječnja 1955. (izvor: www.zupa-otocac, vijesti, 28. travnja 2011.). Livije Laganiš i Irenko Gallo zaređeni su 23. listopada 1954. u sjemenišnoj kapeli u Pazinu. Marcel Krebel, koji će biti oslobođen od optužbe, zaređen je 11. listopada 1955. (Biskupijski arhiv u Poreču (dalje: BAP), Bogoslovi i ređenja I, 1948. – 1955.).

[16] »Pisma uredništvu«, *Narodni vojnik,* br. 22 , Beograd, septembar 1954.*,* str. 5.

[17] Milan TOK, »Nikad više na Kaptol«*, Narodna armija,* Beograd, 14. listopada 1954., str. 3–4.

Ulazak u problematiku sjemenišnog odgoja i slobode sjemeništaraca pokazuje ideološki, iskrivljen, kut promatranja. Major Tok, u skladu sa svojim ideološko- svjetonazorskim obrazovanjem, smatra da je sav odgoj u crkvenim ustanovama atak na ljudsku slobodu i zarobljavanje mladenačkog duha. Nemoguće mu je shvatiti da se netko dobrovoljno, na temelju vlastitog uvjerenja, opredijelio za svećenički poziv. Zato su u vojsci vrlo često bogoslove i sjemeništarce ispitivali po čijem su nagovoru ili pod čijim su pritiskom otišli u sjemenište. Izloženi pritiscima razne vrste ili zamamljivim obećanjima, neki su sjemeništarci »raskrstili« s vjerom i svećeničkim pozivom i priklonili se drugom taboru. Radi dokazivanja odanosti novim gospodarima u pravilu su bili radikalniji u kritici i napadima na Crkvu i od najzagriženijih članova Partije. Sve u skladu s onom narodnom: »gori Poturica od Turčina«. Jasno, s obzirom na to da su dobro poznavali sjemenišni život, svoje strelice odapinju prema unutrašnjem redu u sjemeništu i odgajateljima. Svoj izlazak iz sjemeništa doživljavaju i tumače kao prelazak u »protivnički tabor«. Tom taboru dobro su došli ti konkretni primjeri za potkrepljivanje svojih teoretskih uobličavanja o crkvenom mračnjaštvu koje je povijesna kočnica svega naprednog i slobodoljubljivog.

Nakon osam mjeseci marljiva skupljanja dokaza o organiziranom protunarodnom djelovanju u Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Rijeci, tijekom kojeg su ispitani odgajatelji i mnogi bogoslovi, Okružno javno tužilaštvo u Rijeci podiglo je 5. veljače 1955. optužnicu protiv spomenute šestorice. Svi su optuženi po čl. 118. Krivičnog zakonika za »zločin neprijateljske propagande«, a Kapš, Pezelj i Liković i po čl. 119. istog zakonika – izazivanje i širenje nacionalne mržnje.[18]

Konkretno, prvooptuženi Josip Kapš optužen je da je u više navrata tijekom prikupljanja pomoći za riječku bogosloviju, po selima Gorskog kotara i okolice Rijeke, veličao ustaški režim, govorio o povratku ustaša i Pavelića u Hrvatsku, negativno se izražavao o jugoslavenskom državnom vodstvu, spominjao prodaju Trsta Italiji, iznosio podatke o slaboj borbenoj obučenosti i tehničkoj opremljenosti jugoslavenske vojske, nepoštivanju vjerskih sloboda, progonu svećenika, niskim moralnim standardima kad je u pitanju obitelj, brak i odgoj omladine, čime je »potkopavao vlast radnog naroda i obrambenu moć zemlje«. Uz to je, skupa s drugooptuženim Pezeljem i trećeoptuženim Likovićem, u bogosloviji u Rijeci veličao Pavelića i ustaške zločine, a o mogućem izručenju Andrije Artukovića, ministra unutrašnjih poslova u NDH, sva su se trojica negativno određivali tvrdeći kako »ne bi bilo pravedno da se Artuković izruči jednoj komunističkoj zemlji«. U prostorijama bogoslovije, u više navrata, pjevali su ustaške pjesme, čime su počinili kazneno djelo propagande fašističkih ideja. Na kraju, prema navodima optužnice, spomenuta su trojica pred bogoslovima govorila kako u Hrvatskoj vladaju Srbi, čime su izazivala mržnju na nacionalnoj osnovi među jugoslavenskim narodima.[19]

Za istarske bogoslove Irenka Galla, Livija Laganiša i Marcela Krebela u Optužnici je stajalo da su tijekom 1953. i 1954. u više navrata pred bogoslovima govorili kako je u Istri više vjerske slobode bilo pod fašizmom nego pod narodnom vlašću, zbog čega istarski svećenici zazivaju dolazak demokršćanske vlade u Istru. Slušali su iredentističku radio-

[18] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima 1955. (poseban fascikl, gradivo nije sređeno), Okružno javno tužilaštvo Rijeka, broj: Kto-34/55, Rijeka 5. veljače 1955, Optužnica, str. 1–2.

[19] *Isto*, str. 3.

postaju »Venezia Giulia«, a njenu neprijateljsku propagandu protiv Jugoslavije prenosili drugima. Na taj su način »u namjeri da potkopaju vlast radnog naroda, govorom vršili propagandu protiv državnog i društvenog uređenja«.[20]
Okružno Javno tužilaštvo, nakon iznesene optužbe, predlaže Okružnom javnom sudu u Rijeci da održi glavnu raspravu na kojoj bi se, uz okrivljene, ispitali i sljedeći svjedoci: Mirko Valentić, Dragutin Toma, Albin Banko, Ivoslav Linić (bogoslovi Riječke bogoslovije, prva dvojica u tom trenutku na odsluženju vojnog roka), Ivan Benvin, Silvije Vlakančić (bivši bogoslovi), Nikola i Milan Petrović iz Sungera kraj Mrkoplja gdje je Kapš, skupa s Valentićem, skupljao pomoć za sjemenište i navodno vršio neprijateljsku promidžbu. U obrazloženju Optužnice navodi se postojanje dviju skupina na bogosloviji: bogoslovi Senjsko-modruške biskupije proustaški orijentirani i bogoslovi iz Istre protalijanskog (iredentističkog) i profašističkog opredjeljenja. Iako je među njima vladalo rivalstvo, ove skupine povezuje, ističe Optužnica, mržnja prema svemu progresivnom te djelovanje protiv FNRJ-a.

Sudski proces

Pred Okružnim sudom u Rijeci od 7. do 13. svibnja 1955., na temelju Optužnice od 5. veljače 1955., vođen je sudski proces protiv optuženih. Sva šestorica optuženih mijenjala su svoje iskaze u odnosu na one dane u istražnom postupku. Kao razlog tome navodili su pritisak kojem su bili izloženi tijekom istrage. Npr. prvooptuženi Josip Kapš branio se time da informacije o Paveliću i ustaškoj emigraciji nisu bile njegov osobni stav nego ono što je čuo od rođakinje Marije Palijan koja živi u SAD-u. O tome je pričao s nekima u okolici Mrkoplja u vrijeme skupljanja pomoći za bogosloviju. Za ostala priznanja, kao javno govorenje o povratku kralja Petra i Mačeka u Jugoslaviju ili optužbe na račun kolege Likovića glede njegova protivljenja eventualnom izručenju Artukovića Jugoslaviji, tvrdi da su iznuđena pod pritiskom, nakon dugotrajnih cjelodnevnih ispitivanja, uz napomene istražitelja kako je svejedno priznao ili ne priznao jer su za istinitost optužbe dovoljna dva svjedoka. Priznaje pak da je on sam govorio kako Srbi vladaju u Hrvatskoj, ali ne i Liković i Pezelj iako je to naveo u istrazi.[21]
Slične iskaze tijekom rasprave iznijeli su i ostali optuženici. Negirali su pjevanje ustaških pjesama ili slušanje radiopostaje »Venezia Giulia«. Svoje priznanje u istrazi opravdavali su iscrpljenošću, sukobima s poglavarima zbog čega su neki, iz osvete, prokazani kao neprijatelji jugoslavenskog političkog sustava, prijetnjama samicom ili optužbama na njihov račun od strane nekog od optuženih kolega koje im je istražitelj predočio, pa da ne bi ostali dužni, i oni su izmišljali dokaze na njihov račun. Gallo i Krebel odbili su optužbu o slušanju postaje »Venezia-Giulia« jer kad su došli u Rijeku, na početku šk. god. 1953./1954., radioprijemnika nije bilo – uzeli su ga poglavari da bi zaštitili bogoslove od slušanja »opasnih« inozemnih radiopostaja. Istarska je skupina negirala i onaj dio optužbe u kojemu su okrivljeni za prizivanje fašizma kao prema vjeri tolerantnijeg režima od onog

[20] *Isto*. Vidi niže, bilj. 36.
[21] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima 1955., iz sudske rasprave.

komunističkog te za govor o komunističkom progonu svećenika unutar kojeg su stavljali i ubojstvo sluge Božjeg Miroslava Bulešića. [22]

Tijekom suđenja izredalo se svih osam svjedoka. Bogoslovi na odsluženju vojnog roka, ako i nisu bili izloženi, u što je teško vjerovati, izravnom pritisku, bili su pod određenom psihološkom autocenzurom zbog čega su morali potvrditi navode Optužnice. Bivši bogoslovi, kao svojevrsni disidenti u svom obračunu sa svijetom, koji su iz raznih razloga napustitili, radi samoopravdanja skloni su promatrati taj svijet u negativnom svjetlu. Ako ovome dodamo da je podrška državnim interesima, ugroženim od vanjskog ili unutrašnjeg neprijatelja, donosila određene bodove pri zapošljavanju ili napredovanju, onda je razumljiv »antiklerikalizam« dojučerašnjih klerika.[23]

U ništa boljem položaju nisu bili ni »civilni« svjedoci. Njih je kao mora pritiskala borba za svakodnevno preživljavanje (namještenje). A ono je često ovisilo o svemoći državnih struktura. Zamjeriti se tim strukturama i ne izvršavati njihova očekivanja značilo je dovesti u pitanje vlastitu egzistenciju. Dovoljno je reći da su Nikola Petrović i sin mu Milan bili radnici u šumariji Mrkopalj. Nije čudo da su u svojim svjedočanstvima najzatvoreniji bili bogoslovi Banko i Linić. Zaštićeni institucijom biskupije i bogoslovije, nisu morali potvrđivati navode optužnice, zbog čega je za Banka tijekom ispitivanja u dokaznom postupku konstatirano kako je »spor u svojim odgovorima da treba dugo vremena da se izjasni na pojedine upite, a naročito u vezi razjašnjenja razlike kazivanja u istrazi i danas. Nadalje se ustanovljuje da svjedok ostavlja utisak kao da se nečeg boji.«[24] Aluzija je bila jasna na strah od poglavara koji su ga savjetovali što i kako treba reći.[25] O »sudskoj lakrdiji«, koja tako i ne izgleda u šturim i suhim pravničkim izričajima, kao i o tragičnoj podjeli među dojučerašnjim kolegama, zanimljivo svjedočanstvo ostavio je Mijo Liković, jedan od optuženih, koji pokazuje dosta razumijevanja za one koji su podlegli pritisku te svjedočili protiv kolega.[26]

Sami odvjetnici Vaić, Ivan Orlić i Aleks Lutenberger, koje su optuženi uzeli na preporuku vicerektora, nisu se u političkim procesima snalazili. Teško im je, uostalom kao i samim optuženicima, bilo vjerovati da se nekome može suditi zbog prepričavanja političkih događaja ili komentiranja novinskih napisa u zatvorenom, i pomalo izoliranom, prostoru bogoslovnog sjemeništa. Iskaz jednog od svjedoka da mu je vicerektor Josip Šojat prigodom susreta u bogosloviji, uoči početka suđenja (6. svibnja 1955.), rekao da će Kapša, po službenoj dužnosti, braniti odvjetnik dr. Vaić, živ četnik, koji eto brani ustašu (Kapša), a da je Vaić o svom kolegi dr. Ivanu Orliću, braniteljju trojice istarskih bogoslova, izjavio kako se radi o nesposobnom starom kretenu, izazvao je pomutnju u odvjetničkom timu.[27] Nakon prenesenih navodnih ocjena vicerektora Šojata dvojica »prozvanih« odvjetnika napustili

---

[22] *Isto*.

[23] Posebna tema vrijedna pozornosti, u doglednoj budućnosti, kad ta problematika izravno neće opterećivati život suvremenika niti će moći služiti za političke obračune bit će koje su »klerike« i kako uspjele zavrbovati tajne jugoslavenske službe.

[24] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima, Dokazni postupak, str. 12.

[25] Svjedok Silvio Vlakančić u svom iskazu navodi kako je biskup Pavlišić njega i bogoslova Krivičića, nakon jednog saslušanja, savjetovao kako se trebaju ponašati na saslušanju. Ne bi smjeli loše govoriti o svojim kolegama i o sjemeništu, a na pitanja odgovarati: »Ne znam, ne sjećam se.« BAP, Dokazni postupak, str. 11.

[26] M. LIKOVIĆ, »Moje viđenje Riječkog slučaja«, *Zvona,* br. 10., Rijeka, 1998., str. 14.

[27] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima, Dokazni postupak, str. 6.

su sudnicu i podnijeli ostavke.[28] Kasnije je Orlić povukao ostavku, dok je obranu prvooptuženog Kapša, po službenoj dužnosti, umjesto Vaića, preuzeo odvjetnik Lutenberger.[29] Kako su trojica svjedoka Dragutin Toma, Ivan Benvin i Silvio Vlakančić spomenuli nagovore duhovnika Josipa Dujmovića u kojima je često spominjao Branku Perković iz Ogulina kao uzor kreposna kršćanskog života, članicu križarskog sestrinstva, i ne kao nevažno, svjedoci su spomenuli, duhovnikovo navodno isticanje njezina zaručnika i roditelje koji su bili u ustaškom pokretu, a ona sama u ustaškoj mladeži, javni tužilac tražio je da se pregleda rukopis knjige kojom se Dujmović služio kako bi se osvijetlio odgoj u sjemeništu. Iako se odvjetnik Lutenberger suprostavio ovom prijedlogu jer »izlazi izvan okvira same optužnice te da nije u vezi s pitanjem odgovornosti optuženih«, sud je prihvatio prijedlog javnog tužilaštva. Pročitani su dijelovi Dujmovićeva rukopisa »Vesela zvijezda«, životopisa Branke Perković.[30] Na taj se način htjelo jasno dati do znanja da je sudski proces protiv pojedinaca samo ulog za krajnji cilj, tj. zatvaranje biskupijskih zavoda i škola smještenih u Centralnom bogoslovnom sjemeništu. Prijedlog odvjetnika Lutenbergera bio je da se, vezano uz obranu Kapša, ispita šest svjedoka iz Mrkoplja i okolice kod kojih je Kapš navraćao prigodom skupljanja pomoći za sjemenište, a da se glede obrane Kapša, Likovića i Pezelja ispita šest bogoslova iz riječke bogoslovije (poimence navedeni), uz objašnjenje da bi svjedoci predlagani u negativnim okolnostima pa se prijedlog smatra »suvišnim za izviđanje stvari«.[31]

Izricanje presude

Nakon provedene sudske rasprave Okružni sud u Rijeci, pod predsjedanjem predsjednika sudskog vijeća Ive Ferrija, donio je 16. svibnja 1955. presudu kojom su proglašeni krivima: Josip Kapš, Mijo Liković, Vladimir Pezelj, Irenko Gallo i Livije Laganiš, dok je Marcel Krebl oslobođen optužbe.

Prvooptuženom Josipu Kapšu izrečena je kazna strogog zatvora u trajanju od šest godina i oduzimanje građanskih prava na vrijeme od dvije godine. U obrazloženju presude naveden je zajednički »crimen« Kapša, Likovića i Pezelja. Oni su skupa tijekom 1953./1954. javno, pred više osoba, veličali ustaške ratne zločince, hvalili su NDH, njenu ideologi-

---

[28] Liković je dosta kritičan i prema vodstvu bogoslovije zato što se nitko od poglavara nije pojavio na sudskom procesu. Isto tako, čudno mu je da nitko od uprave biskupije ili sjemeništa nije angažirao sposobnije odvjetnike. M. LIKOVIĆ, »Moje viđenje Riječkog slučaja«, *Zvona,* br. 7–8, Rijeka, 1998., str. 14., Likovićeva rečenica: »Pitao sam se dugo zašto nisu zatvorili rektora, posebno vicerektora, duhovnika ili koga od profesoraa Kasnije, pa čak i 10 godina nakon toga mnoge su mi stvari postale jasne. Međutim, za sada o tome ne mogu i ne smijem govoriti« ostavlja sumnje, u najmanju ruku, o kooperativnosti, ako ne i svih spomenutih, ono barem nekih, sa sudom. M. LIKOVIĆ, »Moje viđenje Riječkog slučaja«*, Zvona,* br. 6, Rijeka, 1998., str. 14.

[29] BAP, Presuda Okružnog suda u Rijeci, Ko 37–55, Rijeka, 16. svibnja 1955., str. 1.

[30] Isto, str. 13. Josip Dujmović (1898. – 1953.), franjevac trećoredac, duhovni vođa Branke Perković (1926. – 1949.), članice križarskog sestrinstva, djevojke predane Bogu i odlučne u življenju evanđeoskih načela, napisao je njezin životopis. Rukopis, pripremljen za tisak, nestao je u vrijeme pretresa riječke bogoslovije. Nedavno tiskan životopis ove uzorne kršćanske djevojke, kao i njezin odnos s duhovnikom Dujmovićem, pokazuje njihovu zauzetost oko osobnog obraćenja i širenja evanđelja. Daleko im je bio svaki govor koji se nije ticao duhovnog života, a kamoli nekakvo strančarenje i politika Usp: Petar RUNJE, *Branka Perković, jedan Bogu posvećen život*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2010.

[31] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima, Dokazni postupak, str. 13.

ju, stanje vjerskih sloboda, kulturno uzdizanje naroda u to vrijeme i, na kraju, zasluge poglavnika Pavelića. Osim toga, javno su se suprotstavljali mogućem izručenju Andrije Artukovića, ministra unutrašnjih poslova u NDH, jugoslavenskoj komunističkoj vlasti. Kapš je, kao najstariji među optuženima, uz to i prefekt (odgajatelj) u dječačkom sjemeništu, vodio glavnu riječ u tim proustaškim razgovorima. Govorio je o poštenoj hrvatskoj inteligenciji koja je napustila zemlju, no samo je pitanje trenutka kad će se, predvođena ustašama i Pavelićem, jer poglavnik u inozemstvu ima vladu, vratiti u zemlju i preuzeti vlast. Individualna krivica Josipa Kapša bila je što je krajem 1953. i početkom 1954., za vrijeme skupljanja pomoći za riječko sjemenište, u selu Sunger, u kući Milana Petrovića, govorio o ustaškoj vladi u inozemstvu, spremnoj da se uskoro vrati u zemlju i preuzme vlast. K tome, širio je lažne informacije o nemoralnom životu predsjednika Tita (ima dvije žene), što onda utječe na nemoralan život omladine, pretvaranje braka u civilnu ugovornu instituciju. Lista »dokaza« protiv Kapša završava njegovim prozivanjem Tita zbog toga što je na Londonskoj konferenciji 1954. »prokartao« Trst, govorom o lošoj opremljenosti jugoslavenske vojske na položajima pred Trstom u vrijeme Tršćanske krize 1954., niskom moralu časnika i komesara u JNA-u, te spominjanjem dogovora kralja Petra i Vladka Mačeka o Hrvatskoj i progonu Crkve pod komunističkim režimom.[32]

Vladimir Pezelj, kao drugooptuženi, osuđen je na kaznu strogog zatvora u trajanju od tri godine i četiri mjeseca, dok je trećeoptuženom Miji Likoviću izrečena kazna zatvora od dvije godine i šest mjeseci. Trojica prvooptuženih stavljeni su u ustaško-nacističku skupinu, s tim što je Likoviću i Pezelju, osim kaznenog djela ustaške propagande, počinjenog skupa s Kapšom, na dušu stavljeno i pjevanje ustaške himne »Puška puca« i ustaške pjesme »Naprijed mornari«.[33] Sva trojica prvooptuženih oslobođeni su onog dijela optužbe u kojem ih se teretilo za širenje nacionalne mržnje prema Srbima, prema čl. 119. Krivičnog zakonika (KZ). Razlog je bio nedostatak dokaza. Tako su sva trojica osuđena po čl. 118. za »djelo protiv naroda i države s neprijateljskom popagandom«.[34]

Drugu skupinu optuženih činili su istarski bogoslovi Irenko Gallo, Livije Laganiš i Marcel Krebel. Ova je skupina svrstana u fašističko-iredentističku. Gallu je određena kazna strogog zatvora od godinu dana, zato što je tijekom školske godine 1953./1954. pred bogoslovima VTŠ-a u Rijeci u više navrata govorio kako je u fašističkoj Italiji bilo više vjerske slobode nego što je ima u komunističkoj Jugoslaviji, da su iz škola uklonjeni križevi, zabranjene procesije, pa bi za Istru bilo bolje da je ostala pod Italijom. Time je počinio kazneno djelo »povrede ugleda države, sankcionirano 174. Krivičnog zakonika«. Prema istom članku, Livije Laganiš osuđen je na šest mjeseci zatvora. Njega se teretilo za iznošenje tvrdnji o vjerskim slobodama pod Italijom i o malom broju sjemeništa. Marcel Krebel je oslobođen optužbe zbog nedostatka dokaza. Sam je priznao da je o ubojstvu Miroslava

---

[32] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima, Presuda Okružnog suda u Rijeci, Ko-37–55, Rijeka 16. svibnja 1955., str. 1–2. Ne ulazeći ovdje u složeno pitanje je li zaista počinio ono što mu se imputiralo, Kapš je kao pripadnik domobranskih jedinica i svjedok svega onoga što se događalo na Bleiburgu i nakon Bleiburga mogao podleći uvjerenju, dosta prisutnom u nekim djelovima Hrvatske, da je pitanje trenutka kad će zapadni saveznici u rušenju komunističkog režima podržati dolazak Pavelića.

[33] *Isto*.

[34] *Isto*, str. 3. Likoviću misli kako su svjedoci instruirani da zaniječu optužbu po ovoj točki. Oslobađanjem od dijela optužbe htjelo se u javnosti ostaviti dojam kako sud poštuje činjenice. M. LIKOVIĆ, »Moje viđenje Riječkog slučaja«, *Zvona*, br. 10, Rijeka, 1998., str. 14.

Bulešića pričao svjedoku Silviju Vlakančiću na temelju opisa Bulešićeva ubojstva u knjizi Zvane Črnje »U krvi rođeno«. Vlakančićevo svjedočenje kako mu je Krebel jednom zgodom rekao da su Bulešića ubili komunisti, sud nije smatrao dovoljnim dokazom iz kojeg bi se mogao izvesti zaključak o iredentističkom djelovanju optuženog Krebela, tj. djelu neprijateljske propagande.[35]

Teško je vjerovati da bi bilo koji istarski hrvatski bogoslov dozivao povratak fašističke Italije. To opet ne znači da u povjerljivim razgovorima[36] nisu mogli reći kako je više vjerske slobode bilo u fašističkoj Italiji nego u komunističkoj Jugoslaviji, što su naglašavali i istarski biskupi i što nije bilo daleko od istine. Iznošenjem istine neugodne režimu nikako nisu postali fašistima ili pristašama talijanske vlasti u Istri. No bila su to vremena kada je bila dovoljna i najmanja naznaka neslaganja s državnim i društvenim uređenjem pa da se dobije etiketa neprijateljskoga, profašističkog ili, još gore, klerofašističkog djelovanja. Optužiti nekoga za »iredentističko-fašističku propagandu« značilo je, s jedne strane, otvoriti prostor za odmjeravanje visoke kazne, a s druge strane, hraniti neprestano javno mnijenje onom poznatom o neprijatelju koji nikada ne miruje.

Zatvaranje bogoslovije, sjemeništa, VTŠ-a i sjemenišne gimnazije

Liković smatra najvećim uspjehom obrane samih optuženih[37] to što su pomrsili namjere optužbe koja je pošto-poto htjela dokazati da su optuženi djelovali kao organizirana skupina s jasnim ciljem razbijanja državnog i društvenog poretka. Takvom optužbom imali su jake argumente za zatvaranje sjemeništa, što je bio krajnji cilj procesa.[38] Kad ova namjera nije uspjela, trebalo je potražiti drugu »zakonsku« osnovu za zatvaranje Biskupijske sjemenišne gimnazije i Bogoslovije kao ustanova zaduženih za pripremanje mladića za svećenički poziv. U očima tadašnje vlasti svećenici su bili dvostruko opasni, kao pojedinci i kao predvodnici povjerenih im vjernika. Isto tako, bilo je važno iskoristiti optužbu i presudu za novu konfiskaciju atraktivna crkvenog prostora u kojem se nalazila sjemenišna gimnazija i Visoka bogoslovna škola. Zato i nije bilo nikakvo iznenađenje da je nakon presude bogoslovima izrečena i presuda o zatvaranju ovih dviju obrazovnih ustanova. »U smislu čl. 22. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica izriče se zatvaranje Visoke teološke škole i klasične gimnazije smještenih u okvirima Centralnog bogoslovnog sjemeništa, i to Visoke teološke škole za vrijeme od 5 godina (pet), a klasične gimnazije za vrijeme od 3 (tri) godine.«[39]

---

[35] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima, Presuda u ime naroda, Ko 37–55, Rijeka 16. svibnja 1955, str. 3, 17.

[36] Općepoznata je činjenica da je UDBA u vjerskim zavodima imala zavrbovane đake koji su u trenutku stupanja u sjemenište imali čiste namjere s obzirom na svoj poziv. Posebna su priča oni koje je UDBA zavrbovala prije ulaska u sjemenište i koji su od početka djelovali prema njenim uputama. Parafrazirajući onu Isusovu – gdje su dvojica ili trojica u moje ime, možemo reći kako se tamo gdje su dvojica ili trojica bila u Njegovo ime, priključivao jedan u ime UDBA-e.

[37] Tvrdi da od odvjetnika nije bilo neke koristi, pa su se optuženici više sami branili nego je to činio njihov odvjetnik. M. LIKOVIĆ, »Moje viđenje Riječkog slučaja...«, *Zvona,* br. 7–8, Rijeka, 1998., str. 14.

[38] *Isto*.

[39] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima, Presuda Okružnog suda u Rijeci, Ko-37–55, Rijeka, 16. svibnja 1955., str. 4.

Objašnjenje za zatvaranje bogoslovije i sjemeništa nađeno je u činjenici da je ne samo prefekt sjemeništa Josip Kapš nego i duhovnik Josip Dujmović veličao ustaški pokret. Dujmović je, ističući kao uzor kreposti djevojku Branku Perković, vezanu osobno, ali preko roditelja i zaručnika uz ustaše, posredno, ali ipak jasno izražavao simpatije prema ustaškom pokretu i njihovu djelu. Iako čitanje inkriminiranih stranica Brankina životopisa navodi samo činjenicu propadanja Jugoslavije i uspostavu NDH, a o zaručniku piše samo da je kao ustaški dragovoljac poginuo 9. travnja 1941., to je, prema riječima presude, uz iskaze svjedoka, jasan dokaz »kako se vjerska nastava od strane nastavnika upotrebljavala da bi se u sjemeništu veličalo ustaštvo«.[40]

Slijedom opravdavanja zatvaranja Teologije i gimnazije u presudi se navodi kako je teško vjerovati da se djelovanje Kapša i pok. Dujmovića odvijalo mimo znanja pretpostavljenih, odgovornih za nastavu, iz čega se onda izvodi logičan zaključak o zatrovanom i lažnom ozračju u kojem su odgajani bogoslovi i sjemeništarci. Zato, »u svrhu da se spriječi da se u takvoj sredini i nadalje, u protunarodnom duhu odgaja omladina, trebalo je poduzeti mjere, da se onemogući da se u tom nezdravom ambijentu odgajaju građani naše zemlje. Da se to postigne, primijenila se je mjera sigurnosti predviđena čl. 22. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, prema kojem se mogu vjerske škole zatvoriti ukoliko dođe do zloupotrebe vjerske nastave u političke svrhe i zloupotrebom učinjeno krivično djelo, što je u konkretnom slučaju, naročito došlo do izražaja djelovanjem optuženog Josipa Kapša. Glede istaknutog proizlazi da je temeljem čl. 22. citiranog Zakona trebalo također donijeti odluku o zatvaranju bogoslovije i klasične gimnazije, kao što je navedeno u dispozitivu.«[41]

Protiv presude o zatvaranju dvaju vjerskih »naukovanih zavoda« istovjetnu žalbu Okružnom sudu u Rijeci uputili su Visoka teološka škola i Klasična (sjemenišna) gimnazija u Rijeci. U žalbi se navodi niz proceduralnih i materijalnih povreda zakona prigodom donošenja odluke o zatvaranju Teologije i gimnazije, od činjenice da nitko iz obiju škola nije saslušan, pa im nije omogućena ni žalba, od odgovornih osoba (članovi uprave i nastavnici) nitko nije bio osuđen. To znači – zaključuje se u žalbi – da su odlukom o zatvaranju spomenutih škola povrijeđena osnovna ustavna načela i procerura u kaznenom postupku, prava građana i na kraju Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Zato je dužnost suda poništiti sve odluke koje se kose s ustavnim i zakonskim propisima.[42]

Josip Kapš »i drugovi« podnijeli su žalbu Vrhovnom sudu Hrvatske pobijajući tumačenje čl. 22. Zakona o položaju vjerskih zajednica na temelju kojeg je donesena odluka o zatvaranju dviju biskupijskih škola. Vrhovni je sud odgovorio da podnositelji nisu ovlašteni ulagati žalbu na onaj dio presude koji se odnosi na zatvaranje vjerskih škola. Okružno pak javno tužilaštvo u Rijeci tražilo je od Vrhovnog suda Hrvatske da se kazna zatvaranja primijeni i na Centralno bogoslovno sjemenište i malo sjemenište kao vjerske odgojne zavode. S Vrhovnog suda odgovoreno je: »Iz gornje izreke (odnosi se na zatvaranje klasične

---

[40] *Isto*, str. 15.

[41] *Isto*, str. 16. Članak 22. Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica glasi: »Kad je zloupotrebom vjerske nastave učinjeno krivično djelo sud može, osim kazni predviđenih u zakonu, izreći i zatvaranje vjerskih škola za vrijeme od jedne do deset godina.« »Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica«, *Službeni list FNRJ*, br. 22, Beograd, 27. svibnja 1953.

[42] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima, VTŠ/Klasična gimnazija, Okružnom sudu u Rijeci, Ko. 17/55 (nema datuma).

gimnazije i bogoslovije, op. aut.) očito je, da se konkretno radi o zatvaranju spomenutih škola, a s tim da je obuhvaćeno i samo sjemenište koje je u sastavu tih škola i s njim u tolikoj tijesnoj vezi, da ono bez njih gubi – s obzirom na organizaciju ovih zavoda – i sam razlog svog postojanja.«[43]

Vidjevši da stvari idu u pravcu oduzimanja sjemenišne zgrade, koja gubi razlog svog postojanja, jer je objašnjenjem Vrhovnog suda bilo jasno da se sudska presuda o zatvaranju odnosi i na sjemeništa kao odgojne zavode, Biskupski ordinarijat Senjsko-riječke biskupije uputio je Zahtjev za zaštitu zakonitosti Saveznom Javnom tužilaštvu u Beogradu. U podužem objašnjavanju povreda zakona i procedure kod presude o zatvaranju gimnazije, bogoslovije i sjemeništa, Ordinarijat je želio dokazati kako je ta presuda suprotna ustavnim načelima i zakonima zemlje. U prvom, kraćem dijelu dokazivanja protupravnog karaktera odluke navedeni su isti argumenti kao i kod žalbe VTŠ-a i Klasične gimnazije. Na temelju iznesenih argumenata traži se od »prvostepenog suda da bezodvlačno stavi izvan snage sve odluke koje se kose sa osnovnim zakonskim i ustavnim propisima i kojima se vrijeđaju prava građana«[44] (podcrtano u originalu, op. aut.).

Uzaludna su bila pozivanja na Ustav, citiranje čl. 22. te široka eksplikacija kako se taj članak ne može primijeniti na konkretni riječki slučaj, jer njegova primjena uključuje dvije neophodne stvari: 1. da je djelo učinjeno zloupotrebom vjerske nastave i 2. da je krivica dokazana i na temelju dokaza kažnjen netko odgovoran za vjersku nastavu u dotičnoj vjerskoj školi, bilo nastavnik ili zakonski zastupnik. Kako nijedan od optuženih bogoslova nije bio suđen zbog zloupotrebe vjerske nastave, očito se radilo o slobodnom (u originalu »ekstenzivnom«) tumačenju članka 22. zbog čega je u vjersku nastavu »(...) uključeno i ustrojstvo škole, ambijent života i odgoja bogoslova, disciplina i oblikovanje fizionomije građana (...)«. Pobijaju se kao netočne tvrdnje Vrhovnog suda da je prvooptuženi Kapš, kao prefekt u malom sjemeništu, bio osoba od posebnog povjerenja i zamjenik pretpostavljenih starješina, iz čega se onda izvodi netočan zaključak da je protunarodni rad u riječkoj bogosloviji i sjemeništu posljedica smišljeno vođene politike »sa najmjerodavnije strane«.[45] Usputni podatci koje iznosi duhovnik Josip Dujmović, opisujući svetački život Branke Perković, jednostavno su povijesna činjenica i kao takvi indiferentni su, a nikako kazneno djelo neprijateljske propagande. Na kraju, još manje u kategoriju kaznenih djela spada sugestija biskupa Pavlišića ispitivanim bogoslovima kako se trebaju ponašati na sudu.[46]

Kad ni utok Saveznom tužilaštvu nije donio rezultate,[47] moglo se pristupiti zatvaranju obaju sjemeništa kao zavoda, nakon čega se krenulo u realizaciju konačnog cilja – konfiskacije imovine spomenutih ustanova, smještenih na atraktivnoj lokaciji u Rijeci. Na temelju odluke Okružnog suda da zatvaranje škola podrazumijeva i zatvaranje »naukov-

[43] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima 1955., Presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske, Kz. 227/1955–3, Zagreb 24. kolovoza 1955. U: Saveznom Javnom Tužilaštvu u Beogradu, Zahtjev za zaštitu zakonitosti protiv presude Vrhovnog suda NRH u Zagrebu o obustavi rada sjemeništa u Rijeci, 2. rujna 1955.

[44] BAP, Suđenje riječkim bogoslovima 1955., Saveznom javnom tužilaštvu, Zahtjev za zaštitu zakonitosti protiv presude Vrhovnog suda NRH o obustavi rada sjemeništa u Rijeci, 2. rujna 1955., str. 3–4.

[45] *Isto*, str. 5–9.

[46] *Isto*, str. 8–12.

[47] U dokumentaciji nisam pronašao odgovor Saveznog tužilaštva, iz čega se može zaključiti da on nije ni stigao.

nih zavoda«, tj. sjemeništa jer oni »gube – s obzirom na organizaciju ovih zavoda – i sam razlog svog postojanja«, Odsjek za komunalne poslove općine Stari Grad mogao je, sve »lege artis«, donijeti rješenje da je ispražnjena zgrada Bogoslovnog sjemeništa u Rijeci oduzeta Biskupiji i dodijeljena na upotrebu Vojnoj pošti br. 7 640 u Rijeci. Rješenjem istog Odsjeka od 31. listopada 1955. prvo rješenje proglašeno je nevažećim, a novim je rješenjem sjemenišna zgrada dodijeljena raznim riječkim poduzećima.[48]
Razrezivanje visokog poreza Bogoslovnom sjemeništu u Rijeci za godinu 1953. u visini od 1 150 644 dinara dostavljeno u travnju 1955. dio je sustavnog pritiska na ovaj odgojni zavod. Kakve je sve poteškoće stvorio ovako »odoka« određen porez, može se razumjeti ako se ima u vidu da je sjemenište u gotovini 1955. primilo samo 375 455 dinara, uz opskrbninu po pitomcu od 3 500 dinara. Ovaj porez bio je utoliko čudniji što sjemenište do 1952. nije plaćalo nikakav porez.[49] Istovremeno s razrezom velikog poreza od sjemeništa se tražilo da dio svog vrta ustupi Višoj pedagoškoj školi u Rijeci. Sve je upućivalo na to da je vlast odlučila zatvoriti sjemenište, tražio se samo zgodan i dovoljno jak razlog. Napokon je pronađen u proustaškoj i iredentističkoj djelatnosti bogoslova i odgajatelja Visoke teološke škole u Rijeci.

Odjek u tisku

Na sudski proces riječkim bogoslovima prvi se osvrnuo riječki *Novi list*. Dan uoči izricanja presude, sukladno uobičajenoj ulozi medija kao produžene ruke državnog aparata, optužene je proglasio krivima. Sam naslov »Što se krilo iza sakupljanja milodara«a i uokviren sažetak teksta »Iredentistički i proustaški elementi širili propagandu za povratak fašističke tudjinske vlasti i NDH« sugerirao je čitateljima da pročitaju poveći tekst i pronađu odgovor na pitanje iz naslova. Članak dosta vjerno prenosi kvalifikacije iz optužbe iznesene tijekom sudskog procesa. Locirane dvije neprijateljske skupine u bogosloviji u Rijeci, »ustaška« i »iredentistička«, iako međusobno suprotstavljene zbog pitanja tko bi nakon pada komunizma trebao preuzeti vlast u Jugoslaviji, jedinstvene su u svojoj mržnji protiv Jugoslavije, njezine slobode i nezavisnosti.[50]
Autor članka novinar Miroslav Bajzek, kasniji glavni urednik *Novog lista*, suhoparni pravnički jezik iz sudske rasprave pokušava pretočiti u jednostavniji novinarski jezik. Pri tome posebno apostrofira »perfidnu i smišljenu laž« bogoslova u sudnici. Ono što su u istrazi priznali kao istinu, sad negiraju, braneći se da su bili zavedeni predočenim zapisnicima u kojima su ih njihovi kolege teretili za određene stvari. Kako bi im se osvetili, i oni su iznijeli izmišljene optužbe na njihov račun. Velik prostor novinar je dao govoru svjedoka i sugestijama biskupa Josipa Pavlišića bogoslovima-svjedocima kako bi se trebali držati na sudu. Jasno, iskaz svjedoka ničim nije, a u datim okolnostima nije ni mogao biti, doveden u pitanje.[51]

[48] I. DEVČIĆ, »Bogoslovno sjemenište«, str. 286–287.
[49] *Isto*, str. 285.
[50] Miroslav BAJZEK, »Što se krilo iza sakupljanja milodara«, *Novi list,* br. 114, Rijeka, 15. svibnja 1955., str. 3.
[51] *Isto*.

Kad je već presuda izrečena, trebalo je javnost senzibilizirati za opravdanost izrečenih kazni. Ako je *Novi list* anticipirajući presudu to učinio za lokalnu sredinu, *Vjesnik* je taj zadatak izvršio na republičkoj, hrvatskoj, a *Borba* na saveznoj, jugoslavenskoj, razini. Vjesnikov novinar M. P. pozabavio se, i to je prva novost u odnosu na *Novi list*, genetskim kodom »ustaške grupe« koji ih je morao dovesti na optuženičku klupu. Dok je Kapš za vrijeme rata bio »aktivni ustaša«, otac i brat njegova »prvog suradnika« Vladimira Pezelja bili su ustaše, a i Mijo Liković je »također sumnjiva podrijetla«. Dakako, nema objašnjenja što bi značilo da je netko sumnjiva podrijetla. Druga je novost demoniziranje odgoja u sjemeništu, kako bi se opravdalo zatvaranje biskupijskih škola i zavoda.

Primjerice, Kapša se, navodeći riječi svjedoka Dragutina Tome, naziva zavodskim doušnikom i policajcem, naročito aktivnim u borbi protiv prorežimskog hrvatskog svećeničkog staleškog društva. Vjekoslava Sučića, prefekta i tajnika u Bogoslovnom sjemeništu do 1954. godine, kad je osuđen na dvogodišnju zatvorsku kaznu, ni istraga ni presuda nigdje ne spominju, *Vjesnik* okrivljuje za prisluškivanje bogoslova koji su razgovarali o suspenziji nekog svećenika, člana staleškog društva. Usput je »unaprijeđen« u generalnog prefekta, mada takve službe u sjemeništu nije bilo. Poglavari na subotnjim projekcijama[52] negiraju svaku mogućnost suradnje s narodnom vlašću. Posljedice su – zaključuje novinar – već vidljive: mladi ljudi postali su »agitatori protiv našeg današnjeg režima«. Kako nijedna zemlja ne može tolerirati rad ustanove koja odgaja sluge državnih neprijatelja, jedino je logično i opravdano rješenje bilo zatvaranje spomenutih ustanova.[53]

Istog dana kad i *Vjesnik*, *Borba* je iz pera novinara Zvonka Radoša donijela članak posvećen suđenju riječkim bogoslovima i zatvaranju obiju škola i obaju zavoda. Ne ulazeći puno u pojedinosti, člankopis je događaj osude bogoslova i zatvaranje bogoslovije pokušao staviti u kontekst zloupotrebe vjerskih sloboda zajamčenih Ustavom i Zakonom o položaju vjerskih zajednica. Samo taksativno spominje krivicu svakog osuđenika, glavni mu je cilj pokazati kako su riječka VTŠ i sjemenište mjesta u kojima su »mladim ljudima smišljeno usađena protunarodna shvaćanja, gdje se dozvoljavala protuzakonita djelatnost, gdje su mladi svećenici organizirano pripremani za protunarodnu djelatnost«. Zato je odluka o zatvaranju sjemenišnih zavoda i škola »jedina pravilna i korisna mjera«.[54]

U zagrebačkom VUS-u izišao je članak potpisan inicijalima B. M., vjerojatno se radi o novinaru Miroslavu Bajzeku, prije spomenutom autoru članka u *Novom listu*. Slijedeći poznatu komunističku matricu o globalno dobrim odnosima s Crkvom u cjelini i pojedinačnim ekcesima, čiji je nosilac crkvena hijerarhija, autor presudu riječkim bogoslovima i zatvaranje biskupijskih zavoda obrazlaže kao posljedicu odgoja u sjemeništima. Ustav FNRJ i Zakon o položaju vjerskih zajednica, smatra autor, utrli su put normalizaciji odnosa između vjerskih zajednica i države. Dokaz tome brojna su staleška svećenička udruženja s kojima država dobro surađuje. Novinar je očito računao na neupućenost čitatelja o svećeničkim udruženjima. Radilo se o prorežimskim organizacijama preko kojih je

[52] Nije jasno o kakvim se projekcijama radi. Novinar je vjerojatno zamijenio tjednu rekolekciju (dan sabranosti i duhovne obnove) s projekcijom.

[53] M. P., »Neprijatelj u sjemeništu, Zašto je zatvorena riječka Viša teološka škola«, *Vjesnik*, br. 3180, Zagreb, 27. svibnja 1955., str. 2.

[54] Zvonko RADOŠ, »Zloupotreba vjerskih sloboda (povodom sudske zabrane rada Više teološke škole u Rijeci)«, *Borba*, br. 123, Beograd, 27. svibnja 1955., str. 2.

državna vlast nastojala iznutra kontrolirati Crkvu. Činjenica da su svi optuženi ređeni za svećenike nakon puštanja iz istražnog zatvora, a potom neki upućeni na župe, stavljena je u kontekst pritiska na sud jer nije isto ako se sudi bogoslovima ili zaređenim svećenicima.[55] Baveći se odgojem u dječačkim i bogoslovnim sjemeništima, citirana su svjedočanstva nekih bogoslova iz zagrebačke bogoslovije koja zorno potvrđuju mračnu stranu sjemenišnog odgoja. Karakteristika toga odgoja jest: srednjovjekovna tama, dogmatizam i spiritualizam, spartanski odgoj, stroga kontrola bogoslova i sjemeništaraca u vrijeme praznika, najstroža izolacija od vanjskog svijeta sve do kontrole razgovora gojenaca s roditeljima i rodbinom. Na kraju se priznaje pravo svakoj vjerskoj zajednici da prema vlastitim pravilima regulira pitanje odgoja u svojim zavodima, ali ako takva regulacija dovodi do kršenja osnovnih ljudskih prava i građanskih sloboda, kao što je zabrana čitanja tiska ili izlaska u grad, onda država u takvim slučajevima ima pravo intervenirati u unutrašnje stvari crkvenog života. Tim više što protiv takvog odgoja protestiraju sami bogoslovi. U protivnom, pitanje je samo trenutka kad će se ponoviti ono što se dogodilo u Rijeci.[56]

Zaključak

Izravni pritisci na srednje vjerske škole na početku 1952. godine, manifestirani ukidanjem prava javnosti istih te izbacivanjem Katoličkoga bogoslovnog fakulteta sa Sveučilišta u Zagrebu, imali su prepoznatljive višestruke ciljeve: s jedne strane isključiti bilo kakav utjecaj Crkve na školski sustav, s druge utjecati na smanjenje broja sjemeništaraca i, napokon, otvoriti prostor za lakše ukidanje tih škola, ta radi se o privatnim školama, kako bi se lakše konfiscirala njihova imovina.

Na temelju »provjerenih dojava« kako neki bogoslovi Riječke bogoslovije »vrše ustašku i fašističku propagandu«, članovi UDBA-e u svibnju 1954., svako toliko, dolaze na vrata bogoslovije i od rektora traže da neki od bogoslova pođe s njima. Nijedan od »pozvanih« bogoslova nije dobio službeni poziv od policije za saslušanje, iako je zakonom bilo propisano da svaki poziv na policiju treba biti dostavljen pisanim putem s točnom naznakom zašto se nekog poziva.

Sudski proces protiv šestorice bogoslova Riječke i porečko-pulske biskupije pred Okružnim sudom u Rijeci završio je 16. svibnja 1955. izricanjem presude. Petorica su osuđena na zatvorsku kaznu od 6 godina do 6 mjeseci dok je jedan bogoslov Porečko-pulske biskupije bio oslobođen optužbe. Svi su osuđeni pod optužbom kaznenog djela neprijateljske propagande: trojica zbog veličanja ustaških ratnih zločinaca, njihove ideologije i NDH te pjevanja ustaških pjesama, a dvojica zbog širenja lažnih vijesti da je u vrijeme Italije bilo više vjerskih sloboda nego pod narodnom vlašću, što je onda svrstano u »rad na liniji iredente«.

Cilj presude bio je zatvaranje Visoke teološke škole, sjemenišne gimnazije i obaju sjemeništa (dječačkog i bogoslovskog). Nakon zatvaranja lako se prešlo na drugi korak – konfiskaciju atraktivnog prostora u kojem su bile smještene spomenute ustanove. Naime,

[55] B. M., »Odgoj u sjemeništu«, *Vjesnik u srijedu*, br. 161, Zagreb, 1. lipnja 1955., 5.
[56] *Isto*.

zatvaranje teološkog učilišta i sjemenišne gimnazije doneseno je u paketu s presudom svećenicima i bogoslovima, a zatvaranje bogoslovnog i malog sjemeništa bila je posljedica zatvaranja škola.

Uzaludne su bile žalbe osuđenika i Senjsko-riječke biskupije Vrhovnom sudu Republike Hrvatske i Saveznom javnom tužilaštvu u Beogradu u kojima se pokušalo dokazati neutemeljenost presude kao takve, a posebno za zatvaranje sjemenišnih zavoda. Nakon što je Vrhovni sud Republike Hrvatske potvrdio presudu, a iz Saveznog tužilaštva nije stigao nikakav odgovor, iz Okružnog javnog suda u Rijeci došlo je dodatno objašnjenje da zatvaranje škola podrazumijeva zatvaranje i »naukovnih zavoda«, tj. sjemeništa jer oni »gube – s obzirom na organizaciju ovih zavoda – i sam razlog svog postojanja«.

Na temelju ove odluke i objašnjenja Okružnog suda u Rijeci Odsjek za komunalne poslove općine Stari Grad mogao je »lege artis« donijeti rješenje da je zgrada Bogoslovnog sjemeništa u Rijeci ispražnjena i dodijeljena na upotrebu Vojnoj pošti br. 7640 u Rijeci. Kasnijim rješenjem istog organa zgrada je predana na korištenje poduzeću »Trgopromet« u Rijeci, Upravi za ceste, građevinskom poduzeću »NOK-a«, građevnom poduzeću »Kvarner« u Rijeci, poduzeću »Cestogradnja« i »Graditelju«, zidarsko-zanatskoj radnji u Rijeci.

Summary

COURT TRIAL AGAINST SEMINARIANS OF HIGH THEOLOGIAN SCHOOL IN RIJEKA IN 1955

In the context of the interruption of diplomatic relation with Vatican (1952) one can notice increased pressure of Yugoslav communist regime to the Catholic Church, which was manifested through a number of court trials against professors, educators and seminarians from Catholic secondary and high schools. These trials were just an overture for some other far-reaching goals – closing of religious schools that followed the trials enabled communist authorities to confiscate school buildings, which ultimately affected process of education and number of newly educated clerics. Court trial against six seminarians from Rijeka High Theologian School reveals the pattern how such trials were conducted. State Security Administration (UDBA) firstly traced »organized« hostile activities in seminary of Rijeka, and then UDBA agents could deliver collected information to District Public Prosecutor Office in Rijeka, who finally filed indictment against six seminarians. During this court trial almost all accusations were confirmed. Arguments for closing the seminary and secondary schools were found in the legal ordinance according to which religious schools could be closed if there would be misuse of religious education for political purposes. When school building was empty it was relatively easy to confiscate it and proclaim such property as »national assets«.

KEY WORDS: Rijeka, Theologian School, seminarians, court trials, conviction, confiscation, history of the 20th century, ecclesiastical history, political history.